

женщине? Имейте в виду: конфеты вкуснее цветов, колбаса дешевле, а деньги не вянут; – Что лучше подарить девушке на 8 марта: один большой подарок или много маленьких? – Много маленьких! – Тогда подарю ей семечки!

Таким образом, исследование устойчивого словесного комплекса 8 марта, осуществленное на материале интернет-пространства, демонстрирует результаты выявленных изменений коннотативного значения, трансформация которого обусловлена динамикой и инверсией лингвокультурных и базовых общечеловеческих ценностей.

Список использованных источников

1. Ратникова, И. Э. Имя собственное: от культурной семантики к языковой / И. Э. Ратникова. – Минск : БГУ, 2003. – 214 с.
2. 8 марта // Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/8_марта. – Дата доступа : 10.02.2019.
3. Уроки истории: XX век [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://urokiistorii.ru/article/52052>. – Дата доступа : 10.02.2019.

The article discusses the features of the functioning of the sustainable verbal complex “March 8”. The source of the actual material is the Internet space, which allows you to analyze the changes in the conditions of use of this expression.

УДК 81.161.3:81.161.1:398.9:159.942.31

ФРАЗЕОЛОГІЧНАЯ РЭПРЭЗЕНТАЦЫЯ ЭМОЦЫІ СТРАХУ Ў БЕЛАРУСКАЙ І РУСКАЙ МОВАХ

В. А. Ляшчынская

У артыкуле на матэрыяле беларускіх і рускіх фразеалагічных адзінак, што рэпрэзентуюць страх як адну з унутраных эмоцый чалавека, выяўляюцца агульныя і нацыянальна-адметныя сэнсы, вызначэнне іх фарміравання на аснове асаблівасцей успрымання, разумення і адлюстравання гэтай эмоцыі ў моўнай карціне свету двух славянскіх народаў. Інтэрпрэтацыя вобразных уяўленняў пра эмоцыю, яе працяканне, успрыманне ў фразеалогіі даследаваных моў накіравана найперш на ацэнку чалавека з яго эмацыянальным станам, на яго характарыстыку.

У апошні час у лінгвістыцы актыўна дзейнічае працэс пераасэнсавання ролі мовы ў генерыраванні і функцыянаванні асноўных

механізмаў кагніцыі чалавека і яго культурнастваральнай дзейнасці. Акцэнт пры гэтым змяшчаецца ў бок разумення мовы не толькі як сродку камунікацыі, але і як сродку культурнага коду нацыі. Мова выступае інструментам канцэптуалізацыі і спосабам фіксацыі вынікаў гэтага працэсу – нашай карціны свету, нашых ведаў аб ім. Лінгвакультуралагічны падыход да вывучэння мовы і яе адзінак апіраецца на ідэю аб акумулятыўнай функцыі мовы, дзякуючы якой у мове адлюстроўваецца, захоўваецца і перадаецца вопыт народа, яго светабачанне і светаадчуванне.

Параўнальнае вывучэнне фразеалогіі беларускай і рускай моў як магутнага сродку кампрэсіі інфармацыі і захавання агульнай і нацыянальнай культурнай інфармацыі дазваляе асэнсаваць успрыманне навакольнай рэчаіснасці скрозь прызму ментальных мадэляў моўнай карціны свету стваральнікаў і носьбітаў фразеалагічных адзінак кожнай мовы. Менавіта такое вывучэнне дапамагае глыбей зразумець і асэнсаваць, па-першае, працэс фарміравання дыялогу мовы і культуры ў іх узаемадзеянні, па-другое, выявіць агульнае і адметнае ва ўспрыманні і адлюстраванні карціны свету кожнага народа.

У святле такіх зыходных пазіцый цікава прасачыць, ці ёсць нацыянальнае выражэнне, адметнасць у ментальнасці двух братніх народаў і ў чым гэта выражаецца пры наяўнасці фразеалагічнай рэпрэзентацыі эмоцыі страху, якая з'яўляецца рэальнай часткай нашага жыцця і якая аказвае заўважны ўплыў на перцептыўна-кагнітыўныя працэсы і паводзіны чалавека.

Выбар фразеалагічных адзінак як рэпрэзэнтантаў эмоцыі страху тлумачыцца найперш высокім паказчыкам колькасці гэтых адзінак, якіх налічваецца больш за шэсць дзясяткаў у кожнай мове, у адрозненне ад ледзь больш-менш за дзясятак лексем-сінонімаў (бел. *боязь, боязнасць, жуд, жуда, жудзь, паніка, перапуд, пуд, спалох, страх, страхата, страхоце* – руск. *боязь, жуть, испуг, опаска, паника, перепуг, страх, трепет, ужас*). Па-другое, семантыка лексем не вызначаецца паўнотой і выразнай адметнасцю кожнага наймення страху і такім складнікам як культурная канатацыя з яе характарыстыкай, выражэннем адносін, ацэнкі эмацыянальнага стану чалавека, што ўласціва фразеалагізмам, якія заслужана прызнаны найбольш «культураноснымі» адзінкамі, звязанымі з асаблівасцямі паводзін, уяўленняў, створаных вобразаў, спосабаў мыслення і ўвогуле светаўспрымання і светаразумення пэўнага народа. Яшчэ адной прычынай выбару фразеалагізмаў, што рэпрэзэнтуюць эмоцыю страху, з'яўляецца той факт, што страх лічыцца «адной з самых моцных чалавечых эмоцый, звязаных з інстынктам самазахавання і пачуццём бяспекі» [1, с. 199]. Да таго ж вывучэнне эмоцыі страху лічыцца

найбольш актыўным і ў розных аспектах «на працягу ўсёй гісторыі чалавечай думкі» [2, с. 108], але найбольш у псіхалогіі і філасофіі, а апошнім часам і ў лінгвістыцы [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

Эмоцыя страху, як і многія іншыя эмоцыі ўнутранага стану чалавека, не вызначаецца непасрэдным назіраннем і ў фразеалогіі найбольш шырока адлюстравана на аснове сімптоматычных рэакцый і фізічнага стану чалавека ў момант адчування страху ці на аснове адбору найменняў адпаведных протасітуацый і іх метафарычнага пераасэнсавання. А таму параўнанне фразеалагічных адзінак у кожнай з дзвюх моў з мэтай устанаўлення агульнага і адметнага для беларусаў і рускіх праводзіцца шляхам вызначэння метафарычных мадэляў, абраных вобразаў, сімптоматычных рэакцый і адчуванняў фізічнага стану пры ўтварэнні фразеалагічных адзінак у кожнай з дзвюх моў.

Аналіз фактычнага матэрыялу беларускай і рускай моў дазваляе выдзеліць найбольш агульныя метафарычныя мадэлі ўтварэння фразеалагічных адзінак, у межах якіх маецца агульнае і адметнае.

Найбольшая колькасць адзінак у беларускай і рускай фразеалогіі належыць мадэлі ‘страх – холад’, якія да таго ж вызначаюцца найбольшай колькасцю агульных вобразаў (*кроў у жылах стыне /застыла – кровь в жилах стынет /леденеет /холодеет /застыло в жилах; мороз на скуры /спіне /цэле <прабягае /ходзіць /дзярэ /прадзіраў> – мороз по коже продирает /пробегает; мурашкі бегаюць /прабягаюць на цэле /спіне /скуры – мурашки бегают /забегали по спине /телу /коже; зуб на зуб не пападае /не пападаў /не пападзе // зуб на зуб не трапляе /не трапіў /не патрапіць – зуб на зуб не попадает і інш.*), пры наяўнасці адметных, уласцівых адной мове, напрыклад, бел. *без душы; не ведаць на якім свеце знаходзіцца; скура пашэрхла; скура шэрхне /шэрхла* ці руск. *бледен как смерть; невзвидеть свет*; з адметнымі формамі кампанентаў, параўн. *ні жывы ні мёртвы – ни жив ни мёртв* і інш.

Не менш колькасна прадстаўлена ў фразеалогіі абедзвюх моў і мадэль ‘страх – фізічная дысфункцыя’, у межах якой выдзяляюцца адзінкі з агульнымі вобразамі (параўн.: бел. *валасы становяцца /падымаюцца /устаюць дыбам /дыба /дуба /дубка – волосы становятся дыбом; душа ў пяткі <схавалася, ускочыла> – душа уходит в пятки; душа ў пятках – душа в пятках; паджылкі трасуцца – поджилки трясутся* і інш.), пры наяўнасці адметных, з рознымі вобразамі, рознай структурай, кампанентным складам, што ўласцівы толькі беларускай (*кідае /кунула ў <халодны> пот; цямнее /зялянее ў вачах*) ці толькі рускай (*лица нет; не сметь дохнуть; потеряеть себя; пятки в зубы*), адметным складам (параўн. *падмазваць пяткі – подмазывать пятки салом*), адметнай семантыкай (параўн. бел. *вочы на лоб лезуць* са значэннем ‘хто-небудзь

выказвае вялікае здзіўленне, моцны спалох, страх’, ці фразеалагічная адзінка вызначаецца патэрнам эмоцый, а руск. *глаза на лоб лезут /полезли замацавана са значэннем ‘кто-либо приходит в состояние удивления, недоумения’*) і інш.

Выдзеленыя дзве мадэлі ўтварэння колькасна прадстаўленых фразеалагічных адзінак служаць для рознай характарыстыкі і шырокага дыяпазону функцыянавання ў кожнай з моў найперш для вызначэння, характарыстыкі і ацэнкі чалавека, што выяўляе эмоцыю страху. Так, фразеалагічныя адзінкі першай мадэлі служаць для абазначэння страху як рэакцыі на знешнія прычыны яго выяўлення, як тыя, што нярэдка сапраўды пагражаюць жыццю чалавека, не залежаць ад чалавека, а таму і фразеалагічныя адзінкі не нясуць адмоўнай ацэнкі. Нават наадварот, фразеалагічныя адзінкі гэтай мадэлі служаць для перадачы і вобразнага стэрэатыпнага ўяўлення чалавека пра страх і рэакцыю на яго чалавека.

А вось фразеалагічныя адзінкі другой мадэлі даводзяць, што прычынай страху ў іх абраны знешняя нязначная пагроза, што радзей, а найбольш баязлівасць як рыса характару чалавека, яго надуманасць, паколькі нішто не пагражае жыццю чалавека. І гэта адлюстравана праз успрыманне эмоцыі страху на аснове адчуванняў сімптаматычных рэакцый, указанне на парушэнне фізіялагічных функцый арганізма ці пэўных складнікаў яго – саматызмаў, што рэагуюць ці як бы рэагуюць на дзеянне страху. А выбар гэтых саматычных кампанентаў і вобразы, унутраная форма вызначае ўжыванне гэтай групы фразеалагічных адзінак толькі з адмоўнай ацэнкай, каб выразіць негатыў, іронію, насмешку і пад.

Менш колькасна прадстаўлены фразеалагічныя адзінкі ў беларускай і рускай фразеалогіі, утвораныя па такіх агульных мадэлях на аснове вобразных складнікаў фразеалагічных адзінак, як ‘страх – няпэўнасць месца’ (бел. *зямля /глеба выпывае /уцякае з-пад ног* – руск. *земля уходит из-под ног* ці толькі беларускія *зямля наплыла з-пад ног; грунт /глеба хістаецца /захістаўся; крэсла хістаецца; не ведаць на якім свеце знаходзіцца; не магчы знайсці <сабе> месца*) і ‘страх – выратавальнае дзеянне’ (*паказваць пяткі – показывать пятки; падтульваць /падціскаць хвост – поджимать хвост*), сярод якіх выдзяляюцца адметныя ў кожнай мове, напрыклад, бел. *глядзець /пазіраць у кусты; рваць кіпці*, руск. *в кусты* ‘подальше от опасности, от участия в каком-либо нелегком деле, от ответственности за что-либо’; *рвать когти* і інш.).

Агульнай метафарычнай мадэллю ў фразеалогіі абедзвюх моў з’яўляецца мадэль вызначэння ступені інтэнсіўнасці страху ці яго праяўлення праз выкарыстанне агульнапрынятых аб’ектаў параўнання, ці ў выніку метафарызацыі параўнальных зваротаў. І тут зноў выдзяляюцца агульныя фразеалагічныя адзінкі (як *агну* ‘вельмі моцна, панічна (баяцца

каго-, чаго-н.)’ – *как огня; як чорт ладану* ‘вельмі моцна (баяцца каго-, чаго-н.)’ – *как черт ладана; як асінавы ліст* ‘вельмі моцна (калаціцца – часцей ад страху)’ – *как осиновый лист; як агнём апякло* ‘раптоўна ўразіла, збянтэжыла, напалохала што-н.’ – *как огнём обожгло*), уласцівыя адной з іх з адметнымі вобразамі, кампанентным складам, структурай (бел. *як авечы хвост* ‘вельмі моцна (калаціцца, трэсціся і пад.)’; *бы /як чорт крыжа; пад завязку* напалохацца ‘моцна’; *як варам абдало* ‘раптоўна ўразіла, збянтэжыла, напалохала’ і інш.).

Адметнай метафарычнай мадэллю ў рускай мове з’яўляецца ‘страх – дэфекацыя’ (*медвежья болезнь; наложитъ полные штанишки*), якая адсутнічае ў беларускай літаратурнай мове, што сведчыць пра больш этычны падыход беларусаў для выражэння адмоўнай ацэнкі чалавека з яго празмерным страхам, высокім узроўнем баязлівасці і для выказвання знявагі да гэтага.

Адметнасцю беларускай фразеалогіі з’яўляецца метафарычная мадэль ‘страх – няспраўнасць механізма’ (*гайки ослабли /слабиць* ‘хто-н. вельмі спалохаўся’; *уторы ослабели* ‘хто-н. спалохаўся чаго-н. і адступае ад пачатай справы’), дзе абраны новыя вобразы, протасітуацыі, словы-кампаненты, што, па-першае, адлюстроўваюць рэаліі больш новага часу і тым самым сведчаць пра больш позняе ўзнікненне гэтых беларускіх фразеалагічных адзінак; па-другое, па-новаму выражаюць фізічную дысфункцыю, не называючы канкрэтны орган, а замяняючы больш агульным адчуваннем страху з прыцягненнем вобразаў пра «тэхнічныя» збоі.

Такім чынам, выяўлены корпус фразеалагічных адзінак з агульным значэннем ‘страх’ у беларускай і рускай мовах, у якіх адлюстроўваецца, захоўваецца і перадаецца пэўная культурная інфармацыя і якія звязаны з архаічнымі і параўнальна «старымі» ўяўленнямі пра страх як стан узбуджэння і напружання са спецыфічнымі саматычнымі і псіхічнымі праяўленнямі, – гэта сведчанне вялікай ролі страху ў жыцці чалавека і багацце фразеалагічных сродкаў з разнастайнасцю мадэляў, вобразных уяўленняў для яго прадстаўлення, гэта і наглядны доказ назначэння фразеалагічных адзінак – замацоўваць і перадаваць сучаснікам і будучым пакаленням веды пра не столькі эмацыянальны стан страху чалавека, колькі ў залежнасці ад розных прычын яго веды пра дакладную і разнастайную ацэнку чалавека па шкале каштоўнасцага выражэння адносін кожнага народа да чалавека з яго страхам, якая вар’іруецца ад спачування, суперажывання да насмешкі, іроніі і нават знявагі; гэта сродак пазнання мыслення чалавека, спосабаў выражэння яго ўяўленняў пра страх як нябачную, абстрактную з’яву.

Параўнальны аналіз толькі адной групы эмацыйных фразеалагічных адзінак дзвюх блізкіх моў на аснове іх фармавання па мадэлях,

у залежнасці ад іх унутранай формы, абраных вобразаў, кампанентнага складу, структуры, семантыкі дае магчымасць устанавіць шмат агульнага і разам з тым адметнае, уласцівае толькі для пэўнага народа. Гэта і адметныя мадэлі, і розныя вобразы, і адбор слоў-кампанентаў, і розныя структура і семантыка. Сапраўды, выяўленне ўнутранай формы адзінак, што называюць, характарызуюць і ацэньваюць эмоцыю страху, яе адчуванне, вымярэнне інтэнсіўнасці яе праяўлення, падмацоўвае канцэпцыю выдатнага вучонага-гуманіста В. Гумбальда, які каля двух стагоддзяў назад сцвярджаў: «Розныя мовы – гэта не розныя абазначэнні аднаго і таго ж прадмета, а рознае бачанне яго...» [10, с. 9].

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Еникеев, М. И. Психологический энциклопедический словарь / М. И. Еникеев. – М. : Проспект, 2010. – 560 с.
2. Крейнина, О. В. Основные подходы к определению страха в философской и психологической литературе // Научные труды Республиканского института высшей школы. Исторические и психолого-педагогические науки : сб. науч. ст. Вып. 6 (11) / под ред. В. Ф. Беркова. – Минск : РИВШ, 2008. – С. 108–117.
3. Изард, К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард. – СПб. : Питер, 2011. – 461 с.
4. Зализняк, А. А. Семантика глагола *бояться* в русском языке / А. А. Зализняк // Известия Академии наук СССР. СЛЯ. – 1983. – Т. 42. – № 1. – С. 59–66.
5. Апресян, В. Ю. Метафора в семантическом представлении эмоций / В. Ю. Апресян, Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – 1993. – № 3. – С. 27–35.
6. Иорданская, Л. Н. Попытка лексикографического толкования группы русских слов со значением чувств / Л. Н. Иорданская // Машинный перевод и прикладная лингвистика. – Вып. 13. – М. : МГПИИЯ, 1970. – С. 3–26.
7. Иорданская, Л. Н. Лексикографическое описание русских выражений, обозначающих физические симптомы чувств / Л. Н. Иорданская // Машинный перевод и прикладная лингвистика. – Вып. 16. – М. : МГПИИЯ, 1972. – С. 3–21.
8. Добровольский, Д. О. Образная составляющая в семантике идиом / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – 1996. – № 1. – С. 71–93.
9. Ляшчынская, В. А. Фразеалагічная эмацыянальная канцэптасфера беларусаў / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РИВШ, 2012. – 246 с.
10. Рамишвили, Г. В. Вильгельм фон Гумбольдт – основоположник теоретического языкознания / Г. В. Рамишвили // Вильгельм фон Гумбольдт. Избранные труды по языкознанию / под ред. Г. В. Рамишвили. – М. : Прогресс, 1984. – С. 3–5.

In the article on the base of Belarusian and Russian phraseological units that represent fears as one of the inner emotions of a person, common and national distinctive meanings are revealed, defining their formation based on the perception, understanding and reflection of this emotion in the language view of the world of two Slavic nations. The interpretation of figurative notions about the emotion, its flow, the perception in the phraseology of the studied languages is aimed at the assessment of a person with his emotional state, at his characteristics.